

FRAGMENTA HELLENOSLAVICA

ΦΙΛΟΛΟΓΗ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΕΠΙΘΗΚΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΛΑΒΟΛΟΓΩΝ
E-JOURNAL OF THE HELLENIC ASSOCIATION OF SLAVISTS

Τεύχος
06/2019

FRAGMENTA HELLENOSLAVICA

Ψηφιακή Επετηρίδα της Ένωσης Ελλήνων Σλαβολόγων

E-Journal of the Hellenic Association of Slavists

<http://ejournals.lib.auth.gr/fragmenta>

3/2016

HELLENIC ASSOCIATION OF SLAVISTS

P. B. 10610, Post. Code 540 12, THESSALONIKI

Tel.: 2310 991369, E-mail: iliasev@theo.auth.gr, tarna@theo.auth.gr

Editorial Board

**Dr. Ioannis Tarnanidis, Emeritus Professor
Chairman of Hellenic Association of Slavists**

tarna@theo.auth.gr

**Dr. Ilias Evangelou Associate Professor
Vice Chairman of Hellenic Association of Slavists**

iliasev@theo.auth.gr

**Dr. Athanasios Athanasiadis
Secretary of Hellenic Association of Slavists**

thanospaiko@yahoo.gr

**Dr. Ioannis Sisiu
Treasurer of Hellenic Association of Slavists**

isis@vodafone.net.gr

**Dr. Konstantinos Nichoritis Professor
Member of Hellenic Association of Slavists**

knichoritis@uom.gr

Editor

Dr. Ioannis Tarnanidis, Emeritus Professor

tarna@theo.auth.gr

Secretariat

Dr. Ilias Evangelou Assistant Professor

iliasev@theo.auth.gr

Dr. Athanasios Athanasiadis

thanospaiko@yahoo.gr

FRAGMENTA HELLENOSLAVICA

<http://ejournals.lib.auth.gr/fragmenta>

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εκδοτικό Σημείωμα	5
Αθανάσιος Αθανασιάδης Ο γιουγκοσλαβισμός στον απόηχο της κυριλλομεθοδικής κληρονομιάς	9
Irina Chudinova <i>«Η δήλωση των λόγων σου φωτιεῖ καὶ συνετιεῖ νηπίους»</i> . Άγιοι λόγιοι του ρωσικού Βορρά	25
Ηλίας Ευαγγέλου Ο διάλογος της Εκκλησίας με το Ισλάμ κατά τους μεσοσους χρόνους. Μια αποτύπωσή του στον Βίο του Κωνσταντίνου - Κυρίλλου	43
Φώτιος Ιωαννίδης Η Εγκύκλιος Επιστολή "Απόστολοι των Σλάβων" του πάπα Ιωάννη Παύλου Β': Διάλογος της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας με το παρελθόν και το μέλλον	59
Savas Kokudev - Svetoslav Ribolov Η εκκλησιολογία της εορτής των Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου στη Σλαβική Ορθοδοξία	69
Βασιλική Μητροπούλου Διδακτική ψηφιακή περιήγηση στους βίους και το έργο	

των αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου	79
Νίκη Παπαγεωργίου Η ιεραποστολή ως διάλογος λαών και πολιτισμών	101
Mirko Sajlonić Η κυριλλομεθοδιανή παράδοση και ο σύγχρονος διά- λογος Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών περί της ε- πανένωσης της Εκκλησίας	121

Αθανάσιος Αθανασιάδης
Διδάκτωρ Σλαβικής
Εκκλησιαστικής Ιστορίας Α.Π.Θ.

Ο γιουγκοσλαβισμός στον απόηχο της κυριλλομεθοδιανής κληρονομιάς

Ο εκχριστιανισμός των Σλάβων χωρίς καμία αμφιβολία αποτέλεσε ύψιστη διπλωματική επιλογή της Κωνσταντινούπολης στον κόσμο των βορείων γειτόνων τους που έμελε να επηρεάσει καθοριστικά την ιστορική, θρησκευτική και πολιτιστική πορεία τους στους επόμενους αιώνες, διαμορφώνοντας ισχυρούς δεσμούς με τον χριστιανικό κόσμο.

Οι ισαπόστολοι Κύριλλος και Μεθόδιος έθεσαν τα ποιοτικά χαρακτηριστικά αυτής της πνευματικής και πολιτιστικής γραμματείας με τη δημιουργία του πρώτου σλαβικού αλφαβήτου και τη διαμόρφωση της πλούσιας ιεραποστολικής τους παραγωγής¹. Με τη συμβολή και των μαθητών τους διαμορφώθηκε μία σλαβική κυριλλομεθοδιανή παράδοση (*Slavia Orthodoxa*) που συνέχει και εμπνέει τον πολιτισμό των Νοτιοσλάβων μέχρι σήμερα. Βασικό στοιχείο της παράδοσης αυτής αποτελεί ο οικουμενικός χαρακτήρας της ιεραποστολής ο οποίος ανέδειξε την Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία σε κομβικό παράγοντα της υπό διαμόρφωση πολιτικής σκέψης των Νοτιοσλάβων. Και κάνουμε λόγο για

¹ Βλ. Ταρνανίδης Ι., *Πτυχές της Σλαβικής Ορθοδοξίας*, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 39-102, του ίδιου: «Το σλαβικό (γκλαγκολικό) αλφαβητάρι του Σινά», *Thessaloniki Magna Moravia*, Thessaloniki 1999, σσ. 165-175. Περισσότερα για την γλαγολιτική γραφή στη μελέτη του Tadin M., *La glagolite ("glagolica") en Istrie, Croatie et Dalmatie dequis ses débuts jusqu'á son approbation, limité et bien définie par le Saint – Siège (1248 et 1252)*, *Κυρίλλω και Μεθοδίω Τόμος Εόρτιος επί τη χιλιοστή και εκατοστή ετηρίδι*, (επιμ. Ι. Αναστασίου), τ. 1, Θεσσαλονίκη 1966, σσ. 291-329.

Ο γιουγκοσλαβισμός στον απόηχο της κυριλλομεθοδιανής κληρονομιάς

πολιτική σκέψη, διότι η πρωταρχική πρόσκληση που απηύθυνε ο ηγεμόνας της Μεγάλης Μοραβίας Rostislav στον αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ' (842-867) δεν εξαντλούνταν σε αυστηρά θρησκευτικά πλαίσια². Επεκτεινόταν στην καθημερινότητα και στον διαγνωσμένο υψηλό πολιτισμό των Βυζαντινών. Απώτερος στόχος της διπλωματικής αποστολής ήταν η αφύπνιση των Σλάβων στη βάση των βυζαντινών πολιτικών και πολιτιστικών τους αξιών. Η σύλληψη του σχεδίου συνίστατο στη δημιουργία ενός ενοποιημένου πνευματικά και πολιτισμικά κόσμου στη θέση της ρωμαϊκής οικουμένης που είχε χαθεί μετά την κατάλυση της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας³. Η έννοια λοιπόν του οικουμενικού ιδεώδους που προέβαλε η Νέα Ρώμη ως κυρίαρχη γεωστρατηγική δύναμη της περιοχής θα συμπεριελάμβανε και τον ευρύτερο σλαβικό κόσμο στο βαθμό που αυτός θα ενστερνιζόταν τις πολιτιστικές, θρησκευτικές και πολιτικές αρχές της⁴. Με αυτόν τον τρόπο οι Σλάβοι συμπύκνωσαν σε ένα νέο μείγμα τις αξίες του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού, τη λειτουργική και λατρευτική παράδοση των Βυζαντινών, τη βιωματική πατερική θεολογία έτσι όπως την περιέγραφαν και την δίδαξαν οι ισαπόστολοι και οι μαθητές τους με μία

² Βλ. Ταρνανίδη Ι., *Σελίδες από την Εκκλησιαστική Γραμματεία των Σλάβων*, Θεσσαλονίκη 2007², σσ. 17-130.

³ Ευαγγέλου Η., *Σλαβική Ορθοδοξία, Από τον Κύριλλο και τον Μεθόδιο στους ησυχαστές (9^{ος} -15^{ος} αι.)* Θεσσαλονίκη 2015, σελ. 47

⁴ Βλ. Καλογήρου Ι., «Ο από την πνευματικήν ζωήν της Θεσσαλονίκης προσδιοριζόμενος οικουμενικός χαρακτήρας της Ιεραποστολής των αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου», *Πρακτικά Συνεδρίου Εορταστικά Εκδηλώσεις*, Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 67-77, πρβλ. και το άρθρο της Παπούλια Β., «Το έργο των Κυρίλλου και Μεθοδίου, ως έκφρασις του Χριστιανικού ανθρωπισμού», *Πρακτικά Συνεδρίου*, ό.π., σσ. 49-67. Για τη σημασία της Κωνσταντινούπολης ως κέντρου της Ανατολής και της ασκούμενης της επίδρασης στους Σλάβους κατά τον μεσαιώνα βλ. το αξιολογικό άρθρο του Radić R., «Srednjovekovni Carigrad u starim srpskim rodoslovima, letopisima, zapisima i natpisima», [Η μεσαιωνική Κωνσταντινούπολη στις αρχαίες σερβικές γενεαλογίες, στα χρονικά, σε συγγραφές και σε επιγραφές], *Vizantijski Svet na Balkanu II*, Beograd 2012, σσ. 221-233.

νέα ωστόσο εκφορά, τη σλαβική. Έτσι φτάνουμε στην εποχή του Στεφάνου Δουσάν (Stefan Dušan Nemanjić, 1308-1355) όπου φανερώνεται ένας έκδηλος βυζαντινισμός με εμφανή τα σημάδια της πολιτικής και πνευματικής επιρροής των Βυζαντινών στο σερβικό παλάτι και στις δομές του κράτους⁵. Είναι το γεγονός αυτό ένα επιπρόσθετο τεκμήριο των έντονων επιδράσεων του Βυζαντίου που ο καθηγητής Dimitri Obolensky χαρακτήρισε ως *Βυζαντινή Κοινοπολιτεία*⁶ ή αυτό που η σερβική ιστοριογραφία ονομάζει *Srpska Vizantija-Σερβικό Βυζάντιο*⁷. Ο σλαβικός κόσμος έγινε μέτοχος στη βάση της ισοτιμίας των ευαγγελικών αγαθών προβάλλοντας σε ιστορικές περιόδους σπουδαίες προσωπικότητες της χριστιανοσύνης που ακόμη και σήμερα τιμούνται από τη Δύση και την Ανατολή⁸.

Στους μεσαιωνικούς χρόνους ο αυτόνομος και ανεξάρτητος πια σλαβικός κόσμος που έχει διαγράψει τη δική του ιστορική πορεία ενισχύεται έτι περαιτέρω με εξέχουσες προσωπικότητες της σλαβικής πνευματικότητας: ο Άγιος Σάββας (1175-1236)⁹ της οικογένειας των Νεμανιδών, ο όσιος

⁵ Βλ. Bogdanović D., «Preobražaj Srpske Crkve», [Η μεταμόρφωση της Σερβικής Εκκλησίας], *Istorija Srpskog Naroda*, Beograd 1981, σσ. 315-327 όπως επίσης Sajlonić M., «Η προσαρμογή της Σερβικής και της Ελληνικής παράδοσης επί του Σέρβου Τσάρου Δουσάν», *Σπαράγματα Βυζαντινοσλαβικής Κληρονομιάς*, Θεσσαλονίκη 2011, σσ. 307-337. Πρβλ. την αξιόλογη μελέτη του Σούλη Γ., «Ο τσάρος Στέφανος Δουσάν και το Άγιον Όρος», *ΕΕΒΣ* 22 (1953), σσ. 82-96.

⁶ Obolensky D., *Η Βυζαντινή Κοινοπολιτεία. Η Ανατολική Ευρώπη, 500-1453*, τομ. Α', τομ. Β', Θεσσαλονίκη 1991.

⁷ Jovanović B., *Srpska Vizantija*, (συλλογικός τόμος), Beograd 1993. Πρβλ. επίσης το άρθρο του έγκριτου ιστορικού Sima Ćirković, *Between Kingdom and Empire: Dušan's State (1346-1355), Reconsidered*, *Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ' αιώνα*, Αθήνα 1996, σσ. 110-121.

⁸ Βλ. Αναστασίου Ι., «Οι άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος εκφραστές του πνεύματος της Βυζαντινής Ορθοδοξίας», *Πρακτικά Συνεδρίου*, ό.π., σσ. 35-49.

⁹ Jentić At., (εφησυχάζοντας επισκόπου), *Bogoslovlje Svetog Save*, [Η θεολογία του Αγίου Σάββα], Vnijačka Banja 1991, πρβλ. και Ευαγγέλου Η., *Ιστορία της Μεσαιωνικής Γραμματείας των Ορθοδόξων Σλάβων*, Θεσσαλονίκη 2017, σσ. 292-300. Επίσης Popović R., *Srpska Crkva u Istoriji*, [Η Σερβική Εκκλησία στο διάβα της

Ο γιουγκοσλαβισμός στον απόηχο της κυριλλομεθοδιανής κληρονομιάς

Θεοδόσιος του Τυρνόβου (1362/3)¹⁰ στη Βουλγαρία, ο άγιος Ιωάννης ο Βλαδίμηρος (10^{ος} αι.)¹¹ αλλά και άλλες σπουδαίες πνευματικές μορφές. Είναι πια σαφής η επιλογή του χριστιανισμού στα αδιέξοδα της πολιτικής και κοινωνικής ζωής των Νοτιοσλάβων όπως χαρακτηριστικά λέγει ο άγιος Νικόλαος Velimirović (1881-1956).

Όταν στους νεώτερους χρόνους η σχηματοποίηση των εθνικών ιδεών ευνόησε τη δημιουργία των εθνικών κρατών και διαφοροποιήθηκαν οι πορείες των επιμέρους σλαβικών φυλών η κυριλλομεθοδιανή κληρονομιά δεν αποτέλεσε στοιχείο έριδας ή διαφιλονικείας ανάμεσα στους ομόφυλους. Δεν διακυβεύτηκε το κύρος της θρησκευτικής ή πολιτισμικής της αξίας. Αντίθετα, οι αναφορές στο έργο της αποτέλεσαν στοιχείο αυθεντικότητας και γνησιότητας της θρησκευτικής, πολιτικής ή άλλης διατύπωσης¹². Ωστόσο, υπήρξαν και περίοδοι (προπολεμικά και μεταπολεμικά) στην ιστορία των σλαβικών λαών κατά τις οποίες απαξιώθηκε ο ιστορικός τους ρόλος, οι επίσημοι κρατικοί φορείς περιθωριοποίησαν την πολιτιστική τους αξιολύση, αντικαθιστώντας τα υψηλά ιδανικά τους με τις αξίες του υπαρκτού σοσιαλισμού ή των

Ιστορίας], Beograd 2013, σσ. 15-23· Ταρνανίδη Ι., *Ιστορία της Σερβικής Εκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 29-42· του ίδιου «Kult svetog Save i Svetog Simeona kod Grka», [Η πνευματική συμβολή του Αγίου Σάββα και Συμεών στους Έλληνες], *Grčka svedočanstva Svetosavlja*, Beograd 2015, σσ. 107-157· επίσης Ρυζονιέ Π., *Srpska Pravoslavna Crkva, Prilozi za istoriju 2*, [Σερβική Ορθόδοξη Εκκλησία, Συμβολές στην Ιστορία 2], Beograd 2000, σσ. 3-8.

¹⁰ Για τον όσιο Θεοδόσιο του Τυρνόβου και τον ρόλο του στις μεταρρυθμίσεις της μεσαιωνικής Βουλγαρίας βλ. τη μονογραφία του Ευαγγέλου Ηλ., *Γλωσσικές και Εκκλησιαστικές μεταρρυθμίσεις στη Βουλγαρία τον 14^ο αιώνα. Η συμβολή του Πατριάρχη Τυρνόβου Ευθυμίου*, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 83-156.

¹¹ Βελιμίροβιτς Νικολάου (Velimirović Nikolaj, επισκόπου), *Ο Πρόλογος της Αχρίδος*, Βίοι Αγίων, Ύμνοι, Στοχασμοί και Ομιλίες για κάθε μέρα του χρόνου, (επιμ. – μεταφ. Χαρά Λιαναντωνάκη), Αθήνα 2014, σσ. 7-8

¹² Βλ. Marsina R., «La tradition des saints Cyrille et Méthode en Slovaquie», *Magna Moravia*, ό.π., σσ. 113-121. Επίσης βλ. Eggert M., «The historical-geographical implications of the Cyrillo-Methodian mission among the Slavs», *Magna Moravia*, ό.π., σσ. 65-87.

ναζιστικών και ολοκληρωτικών ιδεοληψιών (Κροατία, Βουλγαρία), ή των σύγχρονων εθνικιστικών ιδεολογημάτων. Από την ίδια την ιστορική αφήγηση ωστόσο αποδείχτηκε ότι ουδέποτε το έργο των Θεσσαλονικέων αδελφών λησμονήθηκε στη μνήμη και στη συνείδηση του λαού¹³. Πάντα το ιερό λήμμα από φωτισμένους πνευματικούς άνδρες, κληρικούς και λαϊκούς, μεριμνούσε ώστε να ενυπάρχει άσβεστη η φλόγα της αυθεντικής χριστιανοσύνης όπως την δίδαξαν εκείνοι.

Σε μία τέτοια ιστορική συγκυρία στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα εμφανίστηκε το ιδεολόγημα του γιουγκοσλαβισμού¹⁴ ως εκφραστής της πολιτικής συναίνεσης των Νοτιοσλαβικών λαών σε έναν ενιαίο πολιτικό φορέα: την Ομόσπονδη Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας. Οι συνιστώσες δυνάμεις της Σερβίας, Κροατίας, Σλοβενίας, Μαυροβουνίου, Βοσνίας και Ερζεγοβίνης και της Π.Γ.Δ.Μ. συνέθεσαν την πολιτική οντότητα που μας είναι γνωστή ως Γιουγκοσλαβία (Νοτιοσλαβία) υπό την αρχηγία του κραταιού μεταπολεμικού ηγέτη *Josif Broz Tito*. Το δε αιρετικό πολιτικό σύστημα που εγκαθιδρύθηκε και διέγραψε αυτόνομη, σε σχέση με τη Κομμουνιστική Διεθνή (Κομιντέρν), πορεία στη μεταπολεμική Γιουγκοσλαβία ονομάστηκε *τιτοϊσμός*¹⁵.

Ιστορικά η ιδέα του γιουγκοσλαβισμού παρουσιάσθηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και ενσαρκώθηκε από τους οραματιστές της στην πολιτική διαδρομή της πρώην

¹³ Βλ. Ταχιάος Αν.-Αιμ., *Κύριλλος και Μεθόδιος, Οι θεμελιωτές της αρχαίας σλαβικής γραμματείας*, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 227-249.

¹⁴ Βλ. Djokić D., *Yugoslavism: Histories of a failed idea, 1918-1992*, C. Hurst & Co. Publishers 2003, passim, Bataković D., «Nationalism and Communism: The Yugoslav case», *Serbian Studies*, 1-2, αρ. 9., Chicago 1995, σσ. 25-41.

¹⁵ Βλ. Đilas M., *Tito: The story from inside*, Phoenix Press U.S.A., 2001, επίσης Čavoški K., *Tito tehnologija vlasti*, Beograd 1991, σσ. 13-19. Ειδικότερα όμως για τον ιδεολογικό πυρήνα του τιτοϊσμού βλ. τη μελέτη Ulam Ad., *Titoism and the Cominform*, Harvard U.S.A. 2014, σσ. 135-218, επίσης Fred Warner Neal, *Titoism in Action. The reforms in Yugoslavia after 1948*, California U.S.A. 1958.

Ο γιουγκοσλαβισμός στον απόηχο της κυριλλομεθοδιανής κληρονομιάς

Γιουγκοσλαβίας¹⁶. Θεμέλιο του γιουγκοσλαβισμού είναι, σύμφωνα με τη σκέψη του ακαδημαϊκού Hasanović, η εθνική ομοιογένεια (*jednopolnost*) των λαών που απαρτίζουν τις γιουγκοσλαβικές χώρες¹⁷. Η κυρίαρχη αυτή ιδεολογία αποτελούσε ουσιαστικά τον πολυμορφικό ιστό γύρω από τον οποίο συνυφαίνονταν, υπό μορφή σκιώδη τελικά, οι επιμέρους τοπικές εθνικές ιδεολογίες. Αυτή είναι η περίοδος, άλλωστε, που γεννήθηκε στη βαλκανική πολιτική σκηνή το ιδεολόγημα της πολιτικής αδελφότητας και ενότητας – (*bratstvo i jedinstvo*) στους εξεγερμένους Νοτιοσλάβους. Με αυτόν τον τρόπο το τιτοϊκό καθεστώς επιβεβαίωσε την αντίθεσή του στις εθνικές διακρίσεις προάγοντας την ιδέα του πολιτικού διεθνισμού.

Η ιδεολογική ερμηνεία του γιουγκοσλαβισμού φάνταζε για την εποχή εκείνη πρωτοπόρα, ως μια κοινωνική επιδίωξη αιώνων. Οι αριστοκρατικές ελίτ, σερβικές και κροατικές, για δικούς τους λόγους καθεμία, προσέλαβαν το ιδεολόγημα και το μετουσίωσαν στις τοπικές τους κοινωνίες ως υπερεθνική ιδέα¹⁸. Έτσι, οι Σέρβοι, οι Κροάτες και οι

¹⁶ Πρβλ. Djordjević D., *Ιστορία της Σερβίας, 1800-1918*, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 411-414.

¹⁷ Hasanagić E., «Ο nacionalnom pitanju», [Περί του εθνικού θέματος], *Iz Istorije Jugoslavije 1918-1945*, Zbornik predavanja, Beograd 1958, σσ. 226-240. Για την ιδέα της ενότητας των Νοτίων Σλάβων και τις εθνοπολιτικές ζυμώσεις που συντελέστηκαν βλ. Tadić J., *Historija Naroda Jugoslavije II*, [Ιστορία των Λαών της Γιουγκοσλαβίας], Skolska Knjiga, Zagreb 1960, σσ. 1391-1396. Η ιδέα ωστόσο ανάγεται στο Ίλλυρικό κίνημα και δήλωνε την αμοιβαιότητα των σλαβικών λαών των Βαλκανίων όχι μόνο ως πολιτική σύλληψη αλλά και ως ένα πολιτιστικό και κοινωνικό δημιούργημα. Βλ. Gašić R., «Jugoslovenstvo kao nacionalni i državni identitet» [Ο γιουγκοσλαβισμός ως στοιχείο εθνικής και κρατικής ταυτότητας], *Suočavanje na prošlosti-put ka budućnosti*, Opatija Beograd 2009, σσ. 2-3.

¹⁸ Η κροατική ιντελιγέντσια διείδε στην έννοια του γιουγκοσλαβισμού τη διέξοδο της εθνικής της ιδέας από τα στενά όρια της Αψβουργικής αυτοκρατορίας, ενώ η αντίστοιχη σερβική αναζητούσε την ενίσχυσή της έναντι των άλλων θεωρητικά μικρότερων εθνών. Η ιδέα του γιουγκοσλαβισμού, δηλαδή, γινόταν αντικείμενο εθνοτικής διαπλοκής μέσα από τον ανταγωνισμό των δύο κυρίαρχων λαών ήδη από τη γέννησή της. Βλ. στο σύνολό του το φαινόμενο στη μελέτη του Bakić J., *Ideologije*

Σλοβένοι έγιναν οι τρεις φυλές που συνέθεσαν ένα ενιαίο εθνικά και ομοιογενές φαινομενικά κρατικό μόρφωμα¹⁹. Η κροατική ιντελιγκέντσια διείδε στην έννοια του γιουγκοσλαβισμού το διέξοδο της εθνικής της ιδέας_από τα στενά όρια της Αψβουργικής διαρχίας, ενώ η αντίστοιχη σερβική αναζητούσε την ενίσχυσή της έναντι των άλλων θεωρητικά μικρότερων εθνών. Η ιδέα του γιουγκοσλαβισμού, εκ των ενόντων εξελισσόταν και ως αντικείμενο εθνοτικής διαπλοκής μέσα από τον ανταγωνισμό των δύο κυρίαρχων ιδρυτικών λαών της ήδη από τη γέννησή της²⁰.

Παράλληλα την περίοδο ενάσκησης της διακυβέρνησης του γιουγκοσλαβισμού πρωτοεμφανίστηκε μία νεόδμητη, ενιαία, αδιάρρηκτη, εθνοτική πολιτική ταυτότητα: η γιουγκοσλαβική με στοιχεία πολυπολιτισμικά, πολυεθνικά αλλά και ιδεατά²¹. Ο πολίτης του ενιαίου κράτους

jugoslovenstva između srpskog i hrvatskog nacionalizma 1918-1941: sociološka – istorijska studija, [Η ιδεολογία του γιουγκοσλαβισμού ανάμεσα στον σερβικό και κροατικό εθνικισμό 1918-1941], Zrenjanin 2004, passim. Πρβλ. επίσης Αθανασιάδη Αθ., «Ο ρόλος των σερβικών και κροατικών μεγαλοϊδεατισμών στην διένεξη της Γιουγκοσλαβίας κατά τα έτη 1990-1995», *Ενδοχώρα*, τ., 88, 7/2004, σσ. 31-38.

¹⁹ Ωστόσο στον αντίποδα της θέσης αυτής μετά την κατάρρευση της Γιουγκοσλαβίας (1990) αναπτύχθηκε στις συνιστώσες Δημοκρατίες στους επιμέρους κρατικούς εκπαιδευτικούς σχεδιασμούς το κυρίαρχο τοπικό εθνοτικό στοιχείο στη λογοτεχνία, τη γλώσσα, την πνευματική σπουδή, την καταγραφή της ίδιας της ιστορίας – που μόλις πριν μερικά χρόνια ήταν κοινή – αλλά και στην πολιτιστική ταυτότητα των κοινοτήτων αυτών. Πρβλ. Marković M., «Smisao Stvaranja Jugoslavije», *Jugoslovenska Država 1918-1998*, [Η ιδέα της δημιουργίας της Γιουγκοσλαβίας], Beograd 1999, σσ. 53-60

²⁰ Bakić J., *Ideologije jugoslovenstva*, ό.π., σσ. 86-87 επίσης Čosić D., «Srpsko pitanje – Pitanje istine», [Το σερβικό ζήτημα – Ένα υπαρκτό ερώτημα], *Nacionalni interes*, v. 3, 1-3 (2007), σελ. 30.

²¹ Για τα ιδεατά έθνη και τις αμοιβαίες με τις κοινωνίες και την ιστορία αλληλεπιδράσεις ενδεικτικά αναφέρουμε την πολύκροτη μελέτη του Anderson B., *Φαντασιακές κοινότητες. Στοιχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού (Imaged Communities, Reflections on the Origin and Spread of Nationalism)*, London 1991, Αθήνα 1997. Ειδικά για τα ιδεατά έθνη στα Βαλκάνια και συγκεκριμένα για την περίπτωση της κρατικής υπόστασης των μουσουλμάνων της Βοσνίας βλ. τη

Ο γιουγκοσλαβισμός στον απόηχο της κυριλλομεθοδιανής κληρονομιάς

ήταν πρωτίστως Γιουγκοσλάβος και δευτερευόντως Κροάτης, Σέρβος, κ.ο.κ. Ο όρος δε Γιουγκοσλάβος με την πάροδο του χρόνου ισχυροποιούνταν στις συνειδήσεις των πολιτών με αποτέλεσμα να αποκτά ιδιότητα κρατική. Με τον τρόπο αυτό υποχωρούσε η νεότευκτη εθνική έννοια, που του προσδόθηκε αρχικά, και σταδιακά κατοχυρώθηκε ο όρος και στη διεθνή κοινότητα²². Τα τρία κραταιά εθνικά σύνολα (Σερβία, Κροατία, Σλοβενία) παρουσιάζονταν ως τρεις φυλές ενός λαού, του Νοτιοσλαβικού· κατά συνέπεια, θεωρητικά δεν υφίσταντο εθνικές διενέξεις και διεκδικήσεις διότι υπερίσχυε το νοτιοσλαβικό ιδεολόγημα²³. Με ηγετικό ρόλο στο *Κίνημα των Αδεσμεύτων* και στενές διπλωματικές σχέσεις (ακόμα και *Σύμφωνα Φιλίας*) με χώρες του Τρίτου Κόσμου ο Τίτο προσπάθησε να παρουσιάσει την πολυεθνική και πολυθρησκευτική, ή ακριβέστερα πολυομολογιακή, χώρα του ως πρότυπο της μεταπολεμικής Ευρώπης. Στο σημείο αυτό

μονογραφία μας Αθανασιάδης Αθ., *Ιδεατά έθνη στα Βαλκάνια. Η εθνογένεση των μουσουλμάνων της Βοσνίας*, Θεσσαλονίκη 2016.

²² Με την έννοια όχι της εθνότητας αλλά της κρατικής υπόστασης ο παραπάνω όρος ενσωματώθηκε στο πολιτικό σύμπλεγμα της Συνομοσπονδίας (Confederation-Konfederacija). Βλ. Bakić J., *Ideologije jugoslovenstva između srpskog i hrvatskog nacionalizma 1918-1941: sociološka – istorijska studija*, ό.π., σσ. 86-87.

²³ Γράφει ο Edib Hasanagić: «...Σέρβοι, Κροάτες και Σλοβένοι αποτελούν τρεις διαφορετικές φυλές ενός λαού. Είναι δηλαδή ένας τριμερής και συγχρόνως τριαδικός λαός...το εθνικό ζήτημα στη Γιουγκοσλαβία δεν υφίσταται διχαστικά διότι Σέρβοι, Κροάτες και Σλοβένοι αποτελούν έναν αδιαίρετο λαό», Hasanagić E., «O nacionalnom pitanju u Jugoslaviji» *Iz Istorije Jugoslavije 1918-1945*, ό.π., σελ. 229 και 236. Στον αντίποδα της παραπάνω άποψης, ο Dobrica Ćosić ερμηνεύει την πλάνη της διάχυτης αυτής πεποίθησης λέγοντας: «Ο γιουγκοσλαβισμός ως κρατικό και πολιτιστικό ιδεολόγημα θεμελιώθηκε στην εσφαλμένη πεποίθηση ότι οι Σέρβοι, οι Κροάτες και οι Σλοβένοι αποτελούν έναν τριμερή λαό, των δύο θρησκειών, ενώ δεν λήφθηκε υπόψιν αζαιτίας της μεγαλομανίας των Σέρβων ότι τελικά επρόκειτο για τρεις αντιπαρτιθέμενες εθνικές ιδεολογίες που επιθυμούσαν τη δημιουργία του ιδικού τους ανεξάρτητου κράτους», Ćosić D., «Srpsko pitanje – Pitanje istine», *Nacionalni interes*, ό.π., σελ. 30. Για μια ενδελεχέστερη διερεύνηση των Σερβο-Κροατικών σχέσεων βλ. την μελέτη του ακαδημαϊκού Krestić V., *Srpsko-Hrvatski odnosi i Jugoslovenska ideja u drugoj polovini XIX veka*, [Σερβοκρατικές σχέσεις και Γιουγκοσλαβική ιδέα στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα], Beograd 1988.

έκανε διπλωματική χρήση της ενδογιουγκοσλαβικής ισλαμικής κοινότητας που δραστηριοποιούνταν ως ένα ομόσπονδο κράτος στα όρια της Σοσιαλιστικής Γιουγκοσλαβίας²⁴. Στο πολιτικό κάδρο της Γιουγκοσλαβίας οι μειονοτικοί πληθυσμοί των επί μέρους Δημοκρατιών στο έδαφος της γειτονικής Δημοκρατίας δεν αποτελούσαν πλέον απειλή ή εστία προστριβών αλλά στοιχείο επιτυχούς εθνολογικής ενσωμάτωσης και πολιτικής ενότητας²⁵. Έτσι, διαμορφωνόταν ένα ενιαίο status για την κουλτούρα, την παιδεία, τη γλώσσα, την πολιτική ιδέα του σοσιαλισμού, την οικονομία, ακόμα και τον αθλητισμό. Παρόλες τις ισχυρές κρατικές δομές του γιουγκοσλαβισμού στη βάση της εθνικής ομογενοποίησης, στο εσωτερικό των δημοκρατιών εμφώλευαν συγκαλυμμένες εθνικιστικές δυνάμεις της

²⁴ Από τους διακεκριμένους υψηλούς καλεσμένους της Γιουγκοσλαβίας επισκέπτονταν τα τζαμιά στο Σαράγεβο ο Συνταγματάρχης της Λιβύης, Μουαμάρ Καντάφι (Muammar Abu Minyar al-Qaddafi, 1942-2001), ο Αιγύπτιος πρόεδρος Νάσσερ, (Gabel Abdel Nasser, 1918-1970) και αρχηγοί κρατών από το Πακιστάν, τη Συρία, το Ιράκ, την Τουρκία, το Σουδάν, τη Σαουδική Αραβία, τις χώρες της Βόρειας Αφρικής κ.ά. Είχε ιδιαίτερη πολιτική σημασία με διεθνή αντίκτυπο το γεγονός της επίσκεψης ή προσευχής του προέδρου της Αιγύπτου Νάσσερ (Nasser) σε μουσουλμανικό τέμενος στο περιθώριο των πολιτικών διαβουλεύσεων στο Βελιγράδι και αλλού. Πρβλ. Bojić M., *Historija Bosne i Bošnjaka*, [Ιστορία της Βοσνίας και των Βοσνιάκων], Sarajevo 2001, σελ. 457 κεξ.

²⁵ Δεν είναι τυχαίο ότι ο Svetozar Pribićević (1875-1936) ως πολιτικός ηγέτης, εκ των πρωτεργατών της ενότητας των Νοτιοσλάβων, καταγόταν από τους σερβικούς πληθυσμούς της Κροατίας. Στο πνεύμα αυτό θα πρέπει να εκλάβουμε και την τοποθέτηση του Προέδρου της Εθνοσυνέλευσης της Δημοκρατίας της Βοσνίας Džemal Bijedić ο οποίος δήλωνε το 1968: «και τα τρία έθνη στη Βοσνία είναι αδιάρρηκτα συνδεδεμένα, ζούσαν πάντα συλλογικά, συμμετείχαν στα επαναστατικά κινήματα από κοινού και συναποφάσιζαν για το μέλλον τους παίρνοντας τις ορθότερες αποφάσεις». Βλ. Arhiv Jugoslavije – 507, CKSKJ, II BiH, K.6, ΦΑΚ. 1., σελ. 30, στο Lučić I., «Stavovi Centralnog Komiteta Saveza Komunističke Jugoslavije o nacionalnom identitetu Bosanskih Muslimana-Bošnjaka», [Οι θέσεις της Κεντρικής Επιτροπής της Ένωσης Κομμουνιστών Γιουγκοσλαβίας περί της εθνικής ταυτότητας των Μουσουλμάνων της Βοσνίας/Βοσνιάκων], *Rasprave o nacionalnom identitetu Bošnjaka*, Sarajevo 2009, σελ. 101. Επίσης βλ. Strugar VI., «Osamdeset godina Jugoslovenske države», [Ογδόντα έτη Γιουγκοσλαβικό Κράτος], *Jugoslovenska Država*, ό.π., σσ. 27-52.

Ο γιουγκοσλαβισμός στον απόηχο της κυριλλομεθοδιανής κληρονομιάς

τοπικής εθνικής συνείδησης²⁶. Είναι αυτές οι δυνάμεις που στις αρχές της δεκαετίας του 1990 διεκδίκησαν και επέτυχαν την εθνική τους ανεξαρτησία, ως απότοκο μάλιστα πολυετών διεργασιών και διενέξεων. Εν τέλει, υπήρχαν μέσα σε αυτήν την ομογενοποιημένη, πολιτικά και εθνικά, τιτοϊκή Γιουγκοσλαβία τα μεγάλα και ισχυρά έθνη, που εκφράζονταν μέσα από τις πολιτικές ελίτ των τοπικών Κομμουνιστικών Κομμάτων της κάθε Δημοκρατίας προκειμένου να υπερισχύσουν πολιτικά²⁷. Με τον τρόπο αυτόν ποδηγετούσαν τις ασκούμενες πολιτικές έναντι των άλλων μικρότερων εθνών που επιβίωναν παρασιτικά σε βάρος συχνά των πλουσιότερων βορείων χωρών. Η πολιτική αυτή εδραιώθηκε μέσα σε ένα διάστημα μισού περίπου αιώνα και διαμόρφωσε την κυρίαρχη γιουγκοσλαβική συνείδηση που αποδείχθηκε ωστόσο επίπλαστη και ανίσχυρη στην πρόκληση των εθνικών αποσχίσεων κατά την τελευταία δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Η ισχυροποίησή της είχε ως

²⁶ Βλ. Kamberović H., «Stav političke elite o nacionalnom identitetu Muslimana u Bosni i Hercegovini sredinom 1960-ih godina» [Η θέση της πολιτικής ελίτ της Γιουγκοσλαβίας σχετικά με την εθνική ταυτότητα των Μουσουλμάνων στη Βοσνία και Ερζεγοβίνη στα μέσα της δεκαετίας του 1960], *Prilozi Contributions*, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 38 (2009), σσ. 165-191. Πρβλ. και τις απόψεις του δομινικανού ιστορικού Mandić D., *Hrvati i Srbi dva stara različita naroda*, [Κροάτες και Σέρβοι δυο παλαιοί και διαφορετικοί λαοί], Zagreb 1990.

²⁷ Η μονομερής αυτή χάραξη της πολιτικής συμπεριελάμβανε και αποφάσεις θρησκευτικών ζητημάτων. Οι πολιτικές αυτές ήταν επώδυνες και ακραίες εκ μέρους της νομενκλατούρας η οποία σε κάποιες περιόδους εξεδίωκε το θρησκευτικό στοιχείο από την κοινωνική ζωή και συχνά βασάνιζε τους θρησκευτικούς λειτουργούς, όλων των θρησκειών, της ενιαίας Γιουγκοσλαβίας. Βλ. ενδεικτικά Džomić V., *Stradanje Srbske Crkve od Komunisti*, [Τα μαρτύρια της Σερβικής Εκκλησίας από τους Κομμουνιστές], Cetinje 1997, του ίδιου, *Golgota Srpske Pravoslavne Crkve 1941-1945*, [Ο Γολγοθάς της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, 1941-1945], Beograd 1995· Benigar Al., (franjevac), *Alojzije Stepinac, Hrvatski Kardinal*, [Αλοΐζιος Stepinac, Ο Κροάτης Καρδινάλιος], Zagreb 1993· επίσης βλ. Αθανασιάδη Αθ., «Ο ρόλος του Σερβικού Πατριαρχείου στις εθνικές διενέξεις του παρελθόντος και στις ευρωπαϊκές προκλήσεις του μέλλοντος», *Διαστάσεις της μετάβασης και η ευρωπαϊκή προοπτική των χωρών της Βαλκανικής*, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα Νοέμβριος 2006, σσ. 687-700.

αποτέλεσμα την απρόσκοπτη μετακίνηση πληθυσμών με διαφορετική φυλετική συνείδηση από τη μία Δημοκρατία στην άλλη, ή ακόμα και την περιφερειακή αναδιάρθρωση αναγνωρισμένων ως κροατικών περιοχών στα διοικητικά όρια της Βοσνίας ή σερβικών περιοχών στα διοικητικά όρια της Κροατίας κ.ο.κ. Όσο διαβιούσαν οι πληθυσμοί αυτοί στα όρια του ενιαίου κράτους, σαφώς και δεν υπήρχε - φαινομενικά τουλάχιστον - πρόβλημα εθνικιστικών διενέξεων. Όταν όμως αργότερα ξέσπασε ο εμφύλιος του 1990²⁸, το εδαφικό πρόβλημα αναδείχθηκε σε εθνικό και σε ένα από τα πλέον ακανθώδη ζητήματα που καλούνταν να αντιμετωπίσει η επιδιαιτησία της Διεθνούς Κοινότητας.

Αναμφίβολα ανάμεσα στις δύο αυτές εμβληματικές παρουσίες: της κυριλλομεθοδικής κληρονομιάς και του γιουγκοσλαβισμού, που επέδρασαν στους πολίτες των πρώην γιουγκοσλαβικών χωρών υπάρχουν στοιχεία ομοιότητας αλλά και διαφοροποιήσεων.

Ένα βασικό στοιχείο θεμελιώδους χαρακτήρα είναι αυτό της ιστορικής συνέχειας και της μακροβιότητας το οποίο είναι χαρακτηριστικό της κυριλλομεθοδικής κληρονομιάς²⁹. Ο πυρήνας της διδασκαλίας των ισαποστόλων παραμένει μετά από δώδεκα αιώνες αναλλοίωτος και αμετάβλητος. Εξακολουθεί να εμπνέει τη σλαβική ψυχή και να την καθοδηγεί με απαράμιλλη ικμάδα. Και τούτο διότι τα

²⁸ Magaš Br., - Žanić Iv., *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995*, [Ο πόλεμος στην Κροατία και στη Βοσνία και Ερζεγοβίνη 1991-1995.], Zagreb-Sarajevo 1999· Bilić D. - Todorović B., *Razbijanje Jugoslavije 1990-1992*, [Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας 1990-1992], Beograd 1995· επίσης βλ. Αθανασιάδης Α., *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία. Πτυχές της ιστορικής και θρησκευτικής του διάστασης*, Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 218-223.

²⁹ Η βαθιά επίδραση στη ζωή των Σλάβων φαίνεται στον τρόπο με τον οποίον εισήγαγαν τους αγίους ισαποστόλους στο εορτολόγιο της εκάστοτε τοπικής Εκκλησίας. Βλ. την περίπτωση της Σερβίας Durković-Jakšić Lj., *Kult slovenskih apostola Ćirila i Metodija kod Srba*, [Η κληρονομιά των αποστόλων Κυρίλλου και Μεθοδίου στους Σλάβους Σέρβους], Beograd 1986, σελ. 133κεξ.

στοιχεία που συνθέτουν την κληρονομιά είναι αιώνια και αγιοπνευματικά, δεν αφορμούνται στην ανθρώπινη έμπνευση ούτε εξαντλούνται στις εκάστοτε πολιτικές συγκυρίες. Δεν αποτελούν προϊόν διαβούλευσης ή επί μέρους συμφωνιών διότι εδράζονται στο μήνυμα του Ευαγγελίου που εξαπλούται στο διηλεκές διότι οι αξίες που κομίζει εγκολπώνονται την αιωνιότητα. Είναι διαχρονικό διότι δεν απευθύνεται στις απαιτήσεις μιας συγκεκριμένης εποχής ή μιας συγκεκριμένης κοινωνικοπολιτικής περίστασης, αλλά αντίθετα, απευθύνεται στην ζώσα ψυχή κάθε Σλάβου που αναζητά τη διαφορετικότητα στην υπερεθνική αντίληψη του χριστιανισμού, στην κατάργηση των εθνικών συνόρων. Ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος εφάρμοσαν στην πράξη το αγιογραφικό «*ουκ ένι Ιουδαίος ουδέ Έλλην, ουκ ένι δούλος ουδέ ελεύθερος, ουκ ένι άρσεν και θήλυ. Πάντες γαρ υμείς εις εστέ εν Χριστώ Ιησού*»³⁰. Στο πλαίσιο της παραπάνω θέσης οι ισαπόστολοι συμπεριέλαβαν στο έργο τους όλους τους Σλάβους που αναζητούσαν λόγους σωτηρίας. Δεν επεδίωξαν να τους ομαδοποιήσουν φυλετικά προκειμένου να τους διακρίνουν στην νέα κοινότητα όπως χαρακτηριστικά αποδεικνύει η πολυεθνική προέλευση των μαθητών τους και η γεωγραφική τους δραστηριότητα. Εκείνο που καθιστούσε ως ικανό και καταξιωμένο μέλος της νέας κοινότητας ήταν η συμμετοχή στη λατρεία της νεοσύστατης Εκκλησίας και η πρόοδος στην πνευματική ζωή, στην αρετή, όχι η προσωπική σχέση εμπιστοσύνης και τυφλής αφοσίωσης των μελών μιας νομενκλατούρας που συχνά εφαρμόζουν την αρχή της προσωπολατρίας στον αδιαφιλονίκητο ηγέτη. Δεν επεδίωκαν, και τούτο φάνηκε από τον βίο τους, την προσωπική προβολή και επικράτηση έναντι των άλλων, των

³⁰ (Γαλ. 3, 28)· πρβλ. και Ταχιάος Αν.-Αιμ., *Κύριλλος και Μεθόδιος*, ό.π., σσ. 191-227.

θρησκευτικά και εθνικά διαφορετικών. Το μέγεθος των πολιτιστικών αξιών που διέσπειραν αλλά και ο τρόπος που επέλεξαν για την πραγματοποίησή τους κατέστησαν το έργο τους επιλεκτικό, διότι βασιζόταν στο αγαθό της ελευθερίας, αγαθό που προέταξαν μέχρι το τέλος της ζωής τους. Άλλωστε δεν στόχευσαν στις, προσφιλείς στην πολιτική ζωή, τιμές και δόξες αλλά στην ταπείνωση και στην προσωπική θυσία. Η προσαρμοστικότητα και ευελιξία που επέδειξαν στα νέα περιβάλλοντα³¹ υιοθετώντας την αρχή της σλαβικής λεκτικής έκφρασης στο κηρυκτικό και λατρευτικό τους έργο, προκειμένου να κατανοήσουν τα θεία νοήματα οι νεοφώτιστοι, δηλώνει ότι αυτό ήταν στη βάση του λαϊκού και όχι κατ' επίφασιν κοινωνικό³². Ο πολιτικός τους ρεαλισμός ενυλώθηκε στην προτροπή του Μεγάλου Φωτίου : *Τα εκκλησιαστικά και μάλιστα γε τα περί των ενοριών δίκαια, ταις πολιτικάς επικρατείαις και διοικήσεσι συμμεταβάλλεσθαι είωθε*³³.

Η ιστορική αφήγηση στις πρώην Γιουγκοσλαβικές

³¹ Εύστοχα παρατηρεί ο καθηγητής Ηλίας Ευαγγέλου: «...Η κυριλλομεθοδιανή κληρονομιά με την ευελιξία της, τη συνθετικότητα της, τον δυναμισμό της και πάνω απ' όλα με τον οικουμενικό της χαρακτήρα μπορεί να συμβάλλει ουσιαστικά στην ομαλή ενσωμάτωση των ορθοδόξων Σλάβων στον κόσμο αυτό μετατρέποντας τον ευαίσθητο χώρο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης σε πρότυπο συνύπαρξης και ανάπτυξης με την συμμετοχή όλων των λαών της περιοχής». Ευαγγέλου Ηλ., *Slavia Orthodoxa, Τομές στην Πνευματική και Πολιτιστική Ιστορία του Ορθοδόξου Σλαβικού Κόσμου*, Θεσσαλονίκη 2011, σελ. 62.

³² Υπήρξαν και περιπτώσεις Σλάβων οι οποίοι αρνούνται το θρησκευτικό παρελθόν τους. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν οι μουσουλμάνοι της Βοσνίας. Ωστόσο η λεξικογραφική και στο βάθος πολιτική αυτή πράξη της άρνησης του ιστορικού τους παρελθόντος δεν κατορθώνει να τους αποκόψει το γλωσσικό ομφάλιο λώρο της ιστορικής τους υπόστασης, μιας υπόστασης που είναι βαθιά ριζωμένη στους χρόνους της ιεραποστολής του Κυρίλλου και Μεθοδίου και στη φιλολογική παραγωγή των μαθητών τους. Πρβλ. για το σύνθετο αυτό φαινόμενο Αθανασιάδης Αθ., *Ιδεατά έθνη στα Βαλκάνια*, ό.π., 308-323.

³³ Βλ. Στεφανίδου Βασ. (αρχμ.), *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Αθήνα 1959², σελ. 721. Το ρήμα «είωθε» μαρτυρεί το ισχύον και επικρατούν έθος που υφίσταται παλαιόθεν, δηλαδή την ακολουθούμενη καθιερωμένη πράξη.

Ο γιουγκοσλαβισμός στον απόηχο της κυριλλομεθοδιανής κληρονομιάς

χώρες καταγράφει τη βαθειά θρησκευτικότητα που οι ισαπόστολοι Κύριλλος και Μεθόδιος άφησαν στους Νοτιοσλάβους ως παρακαταθήκη και κληρονομιά. Η πνευματική παραγωγή από τους χρόνους της συμπόρευσής τους με τους Βυζαντινούς μέχρι τους σύγχρονους χρόνους φανερώνει το ειδοποιό μείγμα της σλαβικής ψυχής και της ανατολικής χριστιανοσύνης στην τέχνη, τη λογοτεχνία, τις επιστήμες, τη θεολογία, τη σκέψη και το αίσθημα του λαού που επέδρασε καίρια στην ιστορική τους εξέλιξη³⁴.

Αναμφίβολα η πολιτική ενοποίηση της νοτιοσλαβικής οικογένειας στην αναφορά του σοσιαλιστικού ιδεώδους υπήρξε κεντρικό διακύβευμα του γιουγκοσλαβισμού. Αιώνες νωρίτερα η βυζαντινή αποστολή της Ανατολής επεδίωξε την θρησκευτική και πολιτιστική ενοποίηση με γνώμονα την αναφορά των αξιών του Ευαγγελίου. Ποιο το αποτέλεσμα; Το *όμαιμον και ομογάλακτον* αλλά και το *ομότροπον* δεν αποδείχτηκαν ικανές σταθερές για την εθνική ομογενοποίηση. Ενώ το ομόπιστον του χριστιανισμού που διαιώνισαν ο Κύριλλος και Μεθόδιος εξακολουθεί να εμπνέει και να οδηγεί το οικουμενικό μήνυμα του Ευαγγελίου.

³⁴ Milaš N., *Sveti Ćirilo i Metodije i slovensko pisano nasleđe: 863-2013*, [Ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος και η γραπτή σλαβική παράδοση που κληροδότησαν], Beograd 2014. Επίσης βλ. Vukašinović Vl., *Kirilometodijevsko predanje, jezik i misija Crkve u 21. veku : zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa*, [Η Κυριλλομεθοδιανή παράδοση, η γλώσσα και η ιεραποστολή της Εκκλησίας, Συλλογικός Τόμος], Beograd 2014. Αξιόλογη είναι και η μελέτη που αφορά στον προβληματισμό εκ μέρους των σλαβικών λαών της αποδοχής της Δυτικής ή της Ανατολικής (Βυζαντινής) παράδοσης του Sima Ćirković, «Južni Sloveni između Vizantiskog i Franačkog carstva», [Οι Νοτιοσλάβοι ανάμεσα στη Βυζαντινή και Δυτική αυτοκρατορία], *Istorija Jugoslavije*, Beograd 1970, σσ. 24-33.

About the author

Athanasios Athanasiadis studied Theology at Aristotle University of Thessaloniki and at the University of Belgrade, Faculty of Theology. He received his Ph.D. on Slavic Ecclesiastical History from the School of Theology of Aristotle University of Thessaloniki. His primary field of scholarly interest is the Slavic peoples' modern ethno-religious history, and especially of those of the former Federal Republic of Yugoslavia. Also my field of study is the presence of Islam in the Balkans. He has published monographs: "*Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία, 1990-1995, Θεσσαλονίκη 2008*", "*Islamska Dimenzija etnogeneze Bošnjaka, Kragujevac-Serbija 2015*", "*Ιδεατά έθνη στα Βαλκάνια. Η εθνογένεση των μουσουλμάνων της Βοσνίας, Θεσσαλονίκη 2016*", papers and articles in peer-reviewed journals on the ethnogenesis of the Balkan peoples.

Ο γιουγκοσλαβισμός στον απόηχο της κυριλλομεθοδικής κληρονομιάς